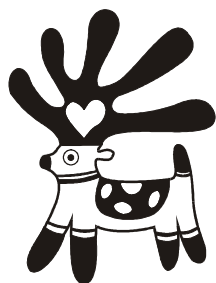

NUMER 1 (26)
STYCZEŃ
2009

Muzeum Kultury Ludowej
Towarzystwo "Ojcowizna"

POD JELONKIEM

WYDANIE A

WĘGORZEWO

ROK IX

Wyścigi z grypą

W gronie tegorocznych Herodów dość niespodziewanie znalazła się... grypa, która skutecznie uniemożliwiła udział w przeglądzie kilku grupom, zwłaszcza składającym się z najmłodszych artystów. Żal wielki, ale zdrowie najważniejsze! Tych, których jednak gorączka i inne dolegliwości nie dopadły, zaprezentują się 29 i 30 stycznia na scenie Węgorzewskiego Centrum Kultury. W XXVII Międzynarodowym Przeglądzie Widowisk Kolędniczych „Herody 2009” udział weźmie 25 zespołów: z Litwy, Rosji i Polski. Organizację tegorocznej edycji wspiera niezawodny Związek Gmin Warmińsko-Mazurskich w Olsztynie. Wielkie dzięki!

„Sobieszanie” z Sobiech podczas zeszłorocznego występu. Fot. Katarzyna Dzurko-Piasecka

Hej kołęda, kołęda !

Współcześnie słowo **kołęda** rozumiane jest przez większość z nas jedynie jako religijna pieśń o Bożym Narodzeniu. Śpiewa się ją w kościele, przy stole wigilijnym, na estradzie, w telewizji. Warto przy okazji kolejnego Przeglądu Widowisk Kolędniczych przypomnieć sobie inne, dawniejsze znaczenia słowa kołęda, a także różne rodzaje pieśni określanych tą nazwą, a przy okazji zasygnalizować bogactwo zjawiska jakim było zimowe kołędowanie w polskiej kulturze ludowej.

Wyraz **kołęda** pochodzi od łacińskiego *calendae*, co według juliańskiego kalendarza oznaczało I dzień miesiąca. Styczniowe *calendae*, przypadające na początek nowego Roku, wiązały się ze zwyczajem wzajemnego obdarowywania, składania życzeń zapewniającym pomyślność. Zwyczaj ten ok. VI–VIII w. n.e. trafił do obrzędowości Słowian. Początkowo więc na gruncie polskim słowo kołęda oznaczało dar, podarunek (szczególnie noworoczny). W swoich opracowaniach dotyczących polskich kołęd ludowych Jan Adamowski wymienia wśród znaczeń tego wyrazu m.in.: 1. Dar dla kołędników, 2. Chodzenie z kołędą (kołędowanie czyli obrzędowe składanie życzeń), 3. Pieśń obrzędowa z prośbą o dary (od XVI w.), 4. Zadatek dawany na św. Szczepana (26 grudnia) dla godzonych na służbę parobków, 5. Danina dla księdza pobierana w okresie Bożego Narodzenia (współcześnie także wizyta księdza w domu), 6. Mieszanina potraw wigilijnych z opłatkiem i chlebem dawana bydłu w święta, 7. W niektórych regionach okres Bożego Narodzenia lub Wigilia, a w staropolszczyźnie także Nowy Rok, 8. Garstka kłosów zboża przynoszona w dniu Wigilii przez gospodarza.

Kołędy jako pieśni religijne o Bożym Narodzeniu upowszechniły się w Polsce w średniowieczu. Zwano je najczęściej kantykami, a ich zbiory kantyczkami. Jedną z najstarszych pieśni „Anioł pasterzom mówił” pochodzi z XV w., natomiast okresem rozkwitu tego typu utworów autorskich był wiek XVII i XVIII. Powstały wtedy np. kołędy: „W żłobie leży” Piotra Skargi czy „Bóg się rodzi” Franciszka Karpińskiego. Odmianą kołęd o Bożym Narodzeniu są **pastorałki** czyli utwory o motywach pasterskich. Części z nich ze względu na frywolny charakter nie zezwolono wykonywać w kościołach, wykonywano je w domach stąd nazywane są kołędami domowymi. Przykładem pastorałki religijnej jest „Bracia patrzcie jeno”, a oto przykład pastorałki domowej:

„Kuba stary przyniósł dary masła na talerzu

*Maciek pare gołąbeczków takich jesce w pierzu
Dej dary z tej miary dla Pana małego
By nam dał po śmierci zbawienia wiecznego.”*

Odrębną grupę pieśni o Bożym Narodzeniu stanowią **ludowe kołędy apokryficzne**. Pojawiają się w nich motywy stawiające w centrum Świętą Rodzinę, czyli np. motywy poszukiwania miejsca na nocleg, narodzin Jezusa, ucieczki do Egiptu. Obecna jest w tych pieśniach charakterystyczna dla folkloru i typowa w ludowych apokryfach obrazowość, nagromadzenie symboli (biały kamień, zielona lipieńka), baśniowość, cudowność (gdy np. Maryja z lodu krzesi ogień do ogrzania Pana Jezusa).

Jednakże najstarszą formą kołędy ludowej są **pieśni życzące**, związane z wymianą darów czyli z kołędowaniem. Utwory te funkcjonowały w kontekście całego obrzędu kołędniczego, którego początki upatrywać można w archaicznych noworocznych obrzędach na urodzaj, oraz zapewniających pomyślność i płodność. Były to obrzędy „na dobry początek” nadchodzącego roku wegetacyjnego. W tradycji ludowej świętowanie Bożego Narodzenia trwało aż do Trzech Króli, a cały cykl świąteczny nazywano Godami, Godnimi Świętami lub Szczodrymi Dniami, Dwunastnicą. Właśnie w te świąteczne dni przychodzili do domów kołędnicy. Były to kilk osobowe grupy chłopców, młodych parobków, biednych czeladników i żaków. Wchodząc do domu pozdrawiali gospodarzy, wyśpiewywali życzenia powodzenia i urodzaju (kołędy życzące), odgrywali określone scenki, a na koniec prosili o datek (kołędę). Najczęściej dostawali pożywienie: pieczywo (np. bułki zwane „szczodraki”), kielbasę, jabłka, orzechy, garść zboża, wódkę, rzadziej drobne monety. Kołędnicy dziękowali i chwalili gospodarzy, którzy wierzyli, że kołędnicy przynoszą szczęście gospodarstwu i jego mieszkańcom. Obok wspomnianego daru **dla kołędników** mamy tu także dar **od kołędników**, którym jest właśnie śpiewane i recytowane **słowo życzące**, mające moc sprawczą. Słowo życzące – kołęda, kierowane jest do poszczególnych członków rodziny, a w szczególności do gospodarza, gospodyni, panien i kawalerów, stąd możemy je podzielić na **kołędy gospodarskie, kołędy panięskie i kołędy kawalerskie**. Słowo życzące w kołędach gospodarskich ma sprawić dobry urodzaj w polu i przychówek w oborze. Oto fragment kołędy gospodarskiej z Warmii:

*„Panie gospodarzu, Pan Bóg ci wam szyrzy w
waszym podwórzu
wszystkie lury pocielili, złote byłki porodzili
A te byłki mają złote różki*

byndziecie ich zaprzungać od Gód do narózki.”

Częstym pojawiającym się tu motywem jest złoto (złoty kielich, pług), słońce, księżyc, deszcz.

Kolędy panięskie adresowane do dziewczyn mają charakter zalotno-miłosny i płodnościowy i mają sprawić rychłe zamażpójście. Obecne są tu motywy rucianego wianka, złotego pierścienia, czerwonego jabłuszka, dunaju (wody, rzeki).

*„U tej Marysi pod okieniejkiem zielona
zielona jabłoń czerwone jabłko zrodziła...”*

Kolędy kawalerskie skierowane do młodych chłopaków odwołują się do symboli męskiej siły i płodności, stąd często pojawia się motyw konia.

*„Ej tam bez pole syrocańkie, kolanda
Biezy nam, biezy, wrony konicek, kolanda!”*

Teksty kolęd życzących są też dopasowane do konkretnych form kolędowania: obchody z turoniem, kozą, konikiem, niedźwiedziem, bocianem, szopką, gwiazdą. Istotną rolę w tych obchodach odgrywały postacie zwierząt. Początkowo w kolędowaniu uczestniczyły prawdopodobnie żywe zwierzęta, uosabiające bóstwa urodzaju, potem w tę rolę wcielali się przebrani w maski i stroje kolędnicy. Oprócz wypowiedzania słów życzących np. *„Gdzie koza chodzi, tam żytko rodzi, gdzie stąpnie rogiem tam żytko stanie stogiem”*, kolędnicy wykonywali konkretne, symboliczne gesty. Dziś gesty te traktowane są jako forma zabawy, rozśmieszenia domowników, dawniej miały określone znaczenie – miały sprzyjać przyszłym urodzajom. Koza, koń czy turoń skakały, głośno beczały, po chwili padały niby martwe na ziemię, a następnie były „ożywiane” przez kolędników. Ten symboliczny powrót do życia miał ożywić obumarłą zimą przyrodę. Inne ważne postacie kolędniczych pochodów to Cygan, Cyganka, Baba, Dziad, Żyd, Kominarz, Fotograf, Diabły, Śmierć, postacie tzw. „obcych” związanych z innym, obcym światem. W ich ustach słowo życzące ma szczególną moc sprawczą.

Różne formy kolędowania charakterystyczne są też dla określonych regionów Polski. Kolędnicy w regionach południowej Polski nazywani byli „**podłaznikami**”, a składanie życzeń „**chodzeniem na podłaz**”. W Beskidzie Żywieckim noworocznych kolędników nazywa się dziadami lub „**jukacami**”, a w Rzeszowskim i na Ziemi Sąddeckiej „**drabami**”. Na Warmii i Mazurach w okresie Godów występuje najczęściej grupa maszkar zwanych „**rogole**”.

Współcześnie szczególnie popularną formą widowisk kolędniczych są przedstawienia zwane **jasełkami**. Przedstawienia jasełkowe rozpowsechnili w średniowiecznej Europie i w Polsce franciszkanie i były to początkowo dramaty religijne o Bożym Narodzeniu z użyciem animowanych figurek. W przedstawieniach kościelnych pojawiać zaczęły się z czasem sceny świeckie, patriotyczne, zabawne scenki rodzajowe. W XIX w. w trosce o zachowanie powagi świątyni, biskupi wydali zakaz urządzania jasełek w kościołach. Zachowały się one w ludowych obchodach kolędniczych i były swojską opowieścią o narodzeniu Jezusa, pokłonie Trzech Króli, przybyciu pasterzy. Mieszały się tu w zabawny sposób wątki biblijne i polskie realia: pastuszkowie nosili polskie imiona np. Kuba, pojawiał się kowal, rolnik, Cygan czy Moskal.

Charakterystycznym przedstawieniem odgrywanym kiedyś przez wędrownie grupy aktorów i kolędników wiejskich, a dziś często wystawianym na scenie podczas przeglądów widowisk są też tzw. „**Herody**”. Najważniejszą postacią jest tu Król Herod, a obok niego występują Żołnierze, Żyd, Diabeł, Śmierć i Grabarz. Widowiska te miały wiele regionalnych wariantów, ale zwykle przebiegały wg ustalonego schematu przedstawiającego zbrodnię i śmierć Króla Heroda. Również tu wątki biblijne mieszały się z regionalnym folklorem i polskimi realiami.

Tradycja ludowego kolędowania, w nieco innej, bo typowo scenicznej formie została zachowana dzięki wielu odbywającym się w Polsce przeglądom. Dzisiaj to właśnie ze sceny usłyszeć możemy noworoczne życzenia:

*„Na szczęście, na zdrowie, na ten Nowy Rok
Aby wam się rodziła kapusta i groch.
Żebyście byli zdrowi i weseli jak w niebie anieli
Tak to Boże daj!”*

I. Szmuc

Lista obecności

W XXVII Międzynarodowym Przeglądzie Widowisk Kolędniczych „Herody 2009” udział zapowiedzieli:

- „**Absolwent**” z Buder

Kierownik: Jerzy Dorosz
Zespół zaśpiewa kolędy – cztery polskie oraz jedną ukraińską.

- **Szkolne Koło Teatralne „Antrakt” z Kętrzyna**

Kierowniczkzi: Agnieszka Kreczman, Bożena Mickiewicz, Dorota Arszułowicz
Tytuł widowiska: „Gdy Bóg podróżuje koleją”.

- **Klub Seniora „Barwy” z Buder**

Kierownik: Janina Kowalewska
Seniorzy zaśpiewają kolędy: „Przylecieli Anieli”, „Wśród nocnej ciszy” oraz „Niech gospodarz wesół będzie”.

- **„Budzewiaki” z Budzewa**

Kierownik: Mariusz Pawlica
Podczas widowiska zatytułowanego „Jezusa Narodzonego wszyscy witajmy” zobaczymy kilka nowotestamentowych scen, od Zwiastowania Najświętszej Marii Panny do Pokłonu Trzech Króli.

- **„Chabry” ze Szkoły Podstawowej w Kutach**

Kierownik: Teresa Petiuk
Młodzi artyści z Kut przygotowali spektakl „Jasełka”. W trzech odsłonach ujrzymy piekielną rozmowę o narodzeniu Jezusa, zwierzenia aniołów, policjanta, wójta i nauczyciela oraz składanie darów Jezusowi.

- **„Emanuel” ze Szkoły Podstawowej w Rygałowce**

Kierownik: Renata Marzena Jermak
Tytuł widowiska: „Jak to było z Narodzeniem Jezusa”.

- **„Jarzębina” ze Stradun**

Kierownik: Anna Łubowicz
Zespół zaprezentuje spektakl kolędniczy, oparty na tradycjach ze wsi Janówka, w pow. augustowskim.

- **„Jasełkowy Teatrzyk” z Zespołu Szkół Samorządowych w Augustowie**

Prowadzący zespół: s. Danuta Marczykowska, s. Maria Samul, Teresa Szczecina. Oprawa muzyczna: Janusz Cichor i Krzysztof Dadura.
Spektakl „Poszukiwanie Nowonarodzonego” został oparty na tradycjach podlaskich. W czterech scenach zobaczymy: rzędy króla Heroda, poszukiwanie Nowonarodzonego przez Trzech Króli, rozterki Heroda oraz gości w Betlejem.

- **„Klebarska Grupa Kolędnicza” z Klebarka Wielkiego**

Kierownik: Grzegorz Łabacz

„Klebarscy Kolędnicy” w okresie Bożonarodzeniowym wędrują po domach Klebarka niosąc dobrą nowinę. Są z radością oczekiwani i przyjmowani przez mieszkańców warmińskiej wsi. Scenariusz oparty został na kanwie wiersza Marii Zientary-Malewskiej i tekstów wygłaszanych przez warmińskich Rogoli. Usłyszymy kolędy regionalne, a także i współczesne oraz pastorałki specjalnie napisane przez Władysława Katarzyńskiego dla tej miejscowości.

- **„Koguciki” – 6-latki z grupą integracyjną z Przedszkola nr 2 im. Misia Uszatka z Węgorzewa**

Kierownik: Krystyna Kalich
Widzowie oglądając przedstawienie „Nasza Szopka” zobaczą scenkę, w której do narodzonego w szopce Jezuska przyjdą aniołkowie, pastuszkowie i dzieci.

„Koguciki” jako aniołki AD 2008. Fot. K. Dzurko-Piasecka

- **Koło Żywego Słowa przy Gimnazjum w Orzyszu**

Kierownik: Agnieszka Chaberska
Młodzi aktorzy wystawią współczesne widowisko zatytułowane „Cuda i dziwy pod Betlejem”.

- **„Łomżyniacy” z Łomży**

Kierownik: Jerzy Sęk
Tytuł widowiska: „Po kolędzie z kozą”.

- **„Perełka” z Domu Pomocy Społecznej w Nowej Wsi Etckiej**

Kierownik: Paweł Kalinowski
Tytuł widowiska: „Kolędy dzisiaj”.
Zespół przedstawi inscenizację opartą na dialogach przesyconych humorem i groteską. Nie zabraknie także kolęd we współczesnym wykonaniu.

- **„Pszczółka” z Kaliningradu, Rosja**

Kierownik: Tatiana Ostapcowa

„Przychodziła kolęda w przeddzień Bożego Narodzenia” to spektakl oparty na tradycjach z obwodu twerskiego. Goście z Rosji zaśpiewają kolędy oraz przedstawią zwyczaj chodzenia z koza.

- **Grupa „Razem” z Zespołu Szkół Samorządowych w Krasnymborze**

Kierownik: Danuta Wojewnik i Alicja Augustynowicz

Bożonarodzeniowe tradycje kolędnicze Puszczy Augustowskiej będzie można zobaczyć w spektaklu zatytułowanym „Bóg się rodzi”. Widzowie spotkają pasterzy, króli i dzieci, śpieszących do Nowonarodzonego.

- **„Septymki” z Zespołu Szkół nr 1 im. Kazimierza Wielkiego w Kętrzynie**

Kierownik: Agnieszka Kreczman

Tytuł widowiska: „Malańka przyszła miłość”.

- **„Sużanianka” z Sużan, Litwa**

- **„Teatr Powsinoga” ze Szkoły Podstawowej w Windzie**

Kierownik: Marta Niska

Tytuł widowiska: „Wśród nocnej ciszy”

Młodzi artyści przedstawiają współczesną wersję jasełek.

- **„To-My” ze Szkoły Podstawowej nr 1 w Kętrzynie**

Kierownik: Dorota Gwarda

Tytuł widowiska: Zespół zaprezentuje współczesne rozważania wiążące się z Bożym Narodzeniem, zatytułowane „Przychodzisz jak ciepły wiatr”.

- **„Wietrzyki” ze Szkoły Podstawowej w Reszlu**

Kierownik: s. Miriam Halina Zdunek

Widowisko „Pójdźmy wszyscy do stajenki” oparte zostało na tradycjach bożonarodzeniowych Warmii i Mazur. W trzech scenach przed widzami staną pasterze, Herod i Święta Rodzina.

- **„Zaciszuki” z Węgorzewa**

Kierownik: Władysław Downarowicz

„Wigilia na Wileńszczyźnie na przestrzeni lat” to spektakl oparty na twórczości Barbary Sidorowicz. Widzowie będą mogli porównać obrzędowość bożonarodzeniową przed- i powojenną.

- **„Zielona Dąbrowa” z Nowej Wsi Elckiej**

Kierownik: Wanda Kochanowska

Kolędników przebranych za Króla Heroda, śmierć, diabła, strażnika, anioła oraz gospodynie wiejskie będzie można zobaczyć w spektaklu „Chodzenie z gwiazdą”. Przedstawienie oparte na tradycji rodem z Podlasia.

Zespół „Krasnale” z Windy w ubiegłorocznym przedstawieniu. Fot. J. Racis

- **Zespół ze Szkoły Podstawowej nr 1 w Węgorzewie**

Kierownik: Teresa Miklusz

Narrator „Jasełek” przedstawi oczekiwanie ludzi na Pana Jezusa, a aniołowie odpowiedzą dzieciom na pytania o źłóbek, opłatek i Matkę Jezusa.

- **Zespół ze Świetlicy Socjoterapeutycznej przy Centrum Profilaktyki Uzależnień i Integracji Społecznej w Giżycku**

Kierownik: Hieronima Tyczka

W spektaklu opartym na tradycji mazurskiej pod tytułem „Herody” trzej królowie oraz pasterze przybędą do Maryi i Józefa.

- **Zespół z Warsztatów Terapii Zajęciowej w Olszewie Węgorzewskim**

Kierownik: Anna Świdarska

Widzom zostanie zaprezentowane przedstawienie kukielkowe zatytułowane „Grudniowe noce”.

Na podstawie nadesłanych ankiet zestawiała M. Turuk

Warto być, warto zobaczyć

styczeń-luty – „Jaja z Mikołaja” – wystawa kartek świątecznych Jerzego Józefa Tyszko.

do 28 lutego – „Kuśnierstwo w kulturze ludowej Polski Północno-Wschodniej” – wystawa ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

luty-marzec – wystawa „Wileńska architektura sakralna doby baroku. Dewastacja a restauracja”. Ekspozycja przygotowana przez Herder Instytut w Marburgu i Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas w Lipsku, we współpracy z Instytutem Sztuki Polskiej Akademii Nauk.

marzec-maj – „Niebezpieczne miejsca” – wystawa malarstwa połączona z projekcją filmu. Projekt Adama Sadury i Agnieszki Kwiatkowskiej z Mysłowic.

marzec-maj – „Zgasło słońeczko ludzkości” – wystawa historyczna przygotowana przez Instytut Pamięci Narodowej w Olsztynie.

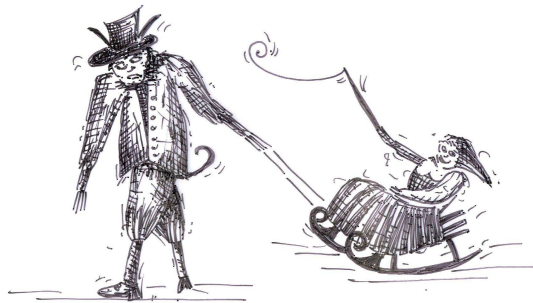
1 kwietnia – otwarcie wystawy grafik Jerzego Józefa Tyszko zatytułowanej „Z marynarskiego worka”. Ekspozycja otwarta do maja.

4 kwietnia – Przegląd Wiosennych Widowisk Obrzędowych „Święto Wiosny 2009”.

31 maja – otwarcie wystawy „Transport i komunikacja w zabawkach” ze zbiorów Muzeum Zabawek i Zabawy w Kielcach. Ekspozycję będzie można zwiedzać do lipca.

31 maja – I Mistrzostwa Świata w letnim ciągnięciu sanek w ramach projektu „Dzień z Konopkową”. Impreza folklorystyczna połączona z promocją okolicznościowej publi-

kacji, oparta na tradycyjnym XVI-wiecznym mazurskim podaniu ludowym o Konopkowej i diable. Impreza w formie festynu rodzinnego połączonego z tradycyjnymi zabawami ruchowymi.

czerwiec-lipiec – „Solidarność” – wystawa historyczna przygotowana przez Instytut Pamięci Narodowej w Olsztynie.

16-19 czerwca – IV Polska Konferencja Paleobotaniki Czwartorzędu. Późnoglacialne i holocenijskie zmiany środowisk abiotycznych i ich zapis paleobotaniczny.

19-21 czerwca – VIII Dni Kultury Polskiej w Obwodzie Kaliningradzkim.

4 lipca – IV Węgorzewski Festiwal Kultury Łowieckiej.

31 lipca – otwarcie wystawy „Polskie ludowe instrumenty muzyczne” ze zbiorów Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu.

31 lipca-1 sierpnia – IV Festiwal Węgorapa Folk Music.

31 lipca-2 sierpnia – XXXII Międzynarodowy Jarmark Folkloru.

Numer 26 „Pod Jelonkiem” do życia powołali: Katarzyna Dzurko-Piasecka, Jerzy Łapo, Jan Racis, Iza Szmuc i Małgorzata Turuk.